Kęstutis Peseckas

Žvalgomieji tyrimai Šventosios akmens amžiaus gyvenvietėje Monciškėse

2021 m. VšĮ „Akiračiai“ atliko plačius žvalgomuosius tyrimus Šventosios akmens amžiaus gyvenvietėje (1813) Monciškėse (1 pav.). Penkiolikoje sklypų (Debesų g. 5; 20; Latgalos g. 7, 9, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 2; Mėnulio g. 1; Monciškės g. 14, Patrimpo g. 92, 94; Sergiškių g. 93) ir vienoje suprojektuotoje gatvėje (Kutninkų) iškasti 189 1–9 m^2 dydžio šurfai (344 m^2), atlikti 9 georadaro (GPR) profiliai (2550 m), vizualiai žvalgytas specialiai tyrimų reikmėms suartų plotų paviršius (64,8 a).

Archeologiniai tyrimai Šventosios akmens amžiaus gyvenvietėje Monciškėse vykdomi nuo 1966 m. Netoli tirtų sklypų žinomos kelios radimvietės. Apie 30 m į R nuo Latgalos g. 12 sklypo lokalizuojama Šventosios 26 radimvietė, kurią 1966, 1970 ir 1971 m. tyrinėjo R. Riman-

1 pav. Archeologinių tyrimų situacijos planas: 1 – 2021 m. tirti sklypai; 2 – identifikuota nauja radimvietė ir detaliųjų tyrimų zona. K. Pesecko brėž.

Fig. 1. Plan of the investigations in Šventoji Stone Age settlement: 1 – Plots surveyed in 2021; 2 – new find spot and the excavated plot.

tienė. Šių tyrimų metu ištirtas 448 m² plotas. Vėliau, 2002–2005 m., radimvietės Š dalį taip pat tyrinėjo V. Juodagalvis. Šventosios 26 radimvietė yra buvusios lagūnos R krante. Joje po 30–50 cm armeniu fiksuoti iki 40 cm durpės sluoksniai, o po durpe vidutiniškai 20 cm storio sapropelio sluoksnis su radiniais. Čia rasta neolitinės keramikos, titnago dirbinių (trikampių antgalių, gremžtukų), gintaro dirbinių, akmeninių kirvelių, taip pat medžio ir kaulo radinių (Rimantienė R. *Akmens amžiaus žvejai prie Pajūrio lagūnos*. Vilnius, 2005, p. 457–467; *ATL 2002 metais*, 2005, p. 6–10; *LIIR*, f. 1, b. 4200; *ATL 2004 metais*, 2006, p. 13–17; *ATL 2005 metais*, 2006, p. 9–12). Apie 100 m į ŠV nuo tirtų sklypų Patrimpo g. 92, 94 ir Sergiškių g. 93 lokalizuojama Šventosios 17 radimvietė, aptikta 1967 m. Šioje vietoje arime rasta gintaro ir titnago radinių (Rimantienė R. *Akmens amžiaus žvejai prie pajūrio lagūnos*. Vilnius, 2005, p. 418). Taip pat apie 50 m į V nuo sklypo Patrimpo g. 94 ŠV pakraščio lokalizuojama Šventosios 18 radimvietė. Čia tirta bandomoji perkasa (tiksli jos vieta nežinoma). Po suartų durpių sluoksniu fiksuotas įžemis, aptikta titnago nuoskalų, kirvelio ruošinys ir gintaro nuoskalų (Rimantienė R. *Akmens amžiaus žvejai prie pajūrio lagūnos*. Vilnius, 2005, p. 418). Apie 50 m į V nuo Patrimpo g. 94 sklypo pakraščio yra R. Rimantienės aptikta Šventosios 13 radimvietė. Čia radiniai rinkti arimo paviršiuje. Rastas smiltainio galąstuvo fragmentas, titnago nuoskalų (Rimantienė R. *Akmens amžiaus žvejai prie pajūrio lagūnos*. Vilnius, 2005, p. 417). Apie 60 m į ŠV nuo tirto sklypo Monciškės g. 14 2015 m. sklype adresu Monciškės g. 11 A. Kurilienės tyrimų metu lokalizuota Šventosios 57 radimvietė (*LIIR*, f. 1, b. 7638). Dviejuose šufuose, tirtuose R sklypo pakraštyje, aptikta archeologinių radinių. Rasta medinė skiedra, du išvirtę kuolai ir du akmeniniai pasvarai.

Sklypai **Monciškės g. 20** (17,06 a), **Patrimpo g. 92** (20 a), **94** (20 a) ir **Sergiškių g. 93** (20 a) yra Šventosios paleolagūnos ir vėliau jos vietoje buvusio lagūninio ežero pakrantės zonoje. Čia dėl numatomo nedidelio įžemio (jūrinio smėlio) gylio kasti 1x1 m dydžio šurfai. Šiuose sklypuose ir greta jų suplanuotų inžinerinių komunikacijų trasų vietose iš viso ištirti 88 šurfai. Juose po durpingu ir smėlingu 30–50 cm storio armeniu dažniausiai aptiktas švarus smulkus gelsvai rudas smėlis. Dalyje šurfų tarp dirvožemio ir smėlio buvo įsiterpęs 5–20 cm storio tamsiai pilko, vietomis sapropelingo ar durpingo smėlio sluoksnis. Šis sluoksnis, laikytinas nesuartu senojo dirvožemio likučiu, buvo sijojamas. Nė viename iš šiuose sklypuose tirtų šurfų archeologinių radinių nerasta. Iškasus šurfus šie sklypai suarti, arime nulijus atlikti sistemingi vizualiniai paviršiaus žvalgymai, kurių metu radinių taip pat nerasta.

Kiti tirti sklypai yra Šventosios buvusio lagūninio ežero duburyje. Į P nuo Monciškės gatvės tirti du 20 a dydžio sklypai. **Monciškės g. 14** ištirta 11 1x2 m dydžio šurfų. Po durpingu dirvožemiu iki 0,65–1,08 m gylio slūgsojo sapropelis. Po juo aptiktas smulkus jūros suklostytas smėlis. Sklype **Debesų g. 5** ištirti penki 2x2 m dydžio šurfai. Čia po durpingu dirvožemiu atsidengusi ežerinių nuogulų storymė fiksuota iki 1,35–1,55 m gylio, kur pasiektas smulkus jūrinis smėlis. Archeologinių radinių šiuose šurfuose nerasta. Po tyrimo šurfais šiuose sklypuose atlikti žvalgymai georadaru. Penkiuose georadaro profiliuose fiksuota tolygiai į V pusę gilėjanti ežerinių nuogulų ir smėlio riba, žyminti buvusio ežero dugno reljefą. Aukščiausiai sapropelio ir jūrinio smėlio riba fiksuota R, ties Monciškių g. 14 sklypo R pakraščiu – apie 1 m virš jūros lygio. 260 m ilgio pjūvyje R–V kryptimi leidosi iki jūros lygio.

20 a dydžio sklype **Mėnulio g. 1** ištirti 6 2x2 m dydžio šurfai. Visuose po durpingu armens sluoksniu fiksuotos ežerinės nuogulos iki 2,2–2,5 m gylio. Vienintelis radinys – 10x6 cm dydžio pajūrio apvalainukas, rastas šurfe 108. Natūraliai sapropelio sluoksnyje jis atsirasti negalėjo, tad labiausiai tikėtina, kad naudotas kaip tinklo pasvaras. Po tyrimo šurfais sklype atlikti 9 gręžiniai rankiniu kalamuoju grąžtu. Gręžiniuose fiksuota tokia pati stratigrafija kaip ir šurfuose.

0 10 cm

2 pav. Iš medžio žievės pagaminta plūdė, rasta ežerinėse nuogulose sklype Latgalos g. 12. K. Pesecko nuotr.

Fig. 2. Float made from tree bark found in paleolake sediments ir plot Latgalos g. 12.

0 10 cm

3 pav. Ungurių šakės dalis, rasta sklype Latgalos g. 17. K. Pesecko nuotr.

Fig. 3. Leister prong found in paleolake sediments in plot Latgalos g. 17.

0 10 cm

4 pav. Neaiškios paskirties dirbinys, rastas sklype Latgalos g. 15. K. Pesecko nuotr.

Fig. 4. Unidentified worked artefact found in paleolake sediments in plot Latgalos g. 15.

Septyni 2x2 m dydžio šurfai tirti planuojamoje naujai tiesti 230 m ilgio **Kutninkų gatvės** atkarpoje. Visuose šurfuose fiksuota panaši stratigrafija. Po durpingu dirvožemiu fiksuota sapropelio storymė, kuri tęsėsi iki 1,85–2,3 m gylio. Ežerinėse nuogulose pastebėti smulkaus smėlio lęšiai ir tarpsluoksniai. Po sapropeliu pasiektas smulkus smėlis. Radinių nė viename šurfe nerasta. Po tyrimų šurfais sklype atlikti 5 gręžiniai rankiniu kalamuoju grąžtu. Gręžiniuose fiksuota tokia pati stratigrafija kaip ir šurfuose.

Latgalos gatvėje tirti 9 greta esantys sklypai (Latgalos g. 7, 9, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 21), kurių bendras plotas yra 153 a. Iš viso juose ištirti 72 šurfai. Didžioji dalis šurfų (66) buvo 2x1 m dydžio, 4 – 2x2 m dydžio, vienas 5 m^2 ir vienas 9 m^2. Visuose šurfuose fiksuota ežero priekrantei ir duburiui būdinga stratigrafija. Po durpingu armens sluoksniu fiksuotas sapropelis, iki 80 cm gylio tirto ploto R ir iki 1,55 m gylio V dalyse. Po sapropeliu šurfuose pasiektas smėlis. Beveik visų šurfų dugnuose kasti kasiniai, kuriais siekta užfiksuoti po jūriniu smėliu esančią stratigrafiją. Didžiojoje dalyje šurfų po iki 30 cm storio smėlio sluoksniu aptiktas apie 20 cm storio durpės arba durpingo smėlio sluoksnis. Tai buvęs paviršius, kurį preliminariai galima datuoti mezolito laikotarpiu.

Tiriant sklypus Latgalos gatvėje rasti 8 radiniai. Šurfe 118 rasta iš medžio žievės pagaminta plūdė su skyle pritvirtinimui (2 pav.). Šurfe 125 rastas apskaldytas akmuo, kuris į ežerinių nuogulų sluoksnį galėjo patekti tik dėl žmogaus veiklos. Šurfe 138 rastas 9 cm ilgio skalos fragmentas. Šie radiniai negausūs, todėl turėtų būti laikomi pavieniais. Visgi tai, kad jie visi rasti tirto ploto PR dalyje, rodo, kad jie galbūt sietini su Šventosios 26 radimviete, lokalizuojama apie 30 m į R nuo tirto ploto R pakraščio. Kitaip reiktų vertinti sklypuose Latgalos g. 15 ir 17

aptiktus radinius. Šurfe 159 rasta ungurių šakių dalis (3 pav.), šurfe 168 aptiktas neaiškios paskirties dirbinys – apie 40 cm ilgio, apie 3 cm pločio kruopščiai apdirbta gale siaurėjanti kartelė (4 pav.). Šurfe 163 aptiktos dvi apie 4 cm storio kartys nesmailintais galais, susmeigtos į senovinio ežero dugną. Tikėtina, kad tai kokios nors po vandeniu statytos konstrukcijos (žvejybinės užtvaros?) dalis (5 pav.). Šurfų 159, 163 ir 168 radiniai vienas nuo kito nutolę iki 35 m atstumu. Jų aplinkoje išlieka didelė tikimybė aptikti ir daugiau archeologinių radinių ar medinių konstrukcijų. Po tyrimo šurfais Latgalos gatvės sklypuose taip pat atlikti žvalgymai georadaru. Atlikti 4 GPR profiliai, sklypus kertantys R–V kryptimi. Visuose profiliuose fiksuota tolygiai į V pusę gilėjanti ežerinių nuogulų ir smėlio riba, žyminti buvusio ežero dugno reljefą. Aukščiausiai ežerinių nuogulų ir smėlio riba fiksuota R – apie 1,3 m virš jūros lygio. 300 m ilgio pjūvyje R–V kryptimi ši riba leidosi iki 0,5 m virš jūros lygio.

5 pav. Šurfe 163 rastos kartys (sklype Latgalos g. 17). K. Pesecko nuotr.

Fig. 5. Stakes found in test pit no. 163 (in plot Latgalos g. 17).

Iš viso tyrimų metu rasti 9 archeologiniai radiniai. Visi jie preliminariai datuojami paleolagūnos egzistavimo laikotarpiu – 3500–2000 m. pr. Kr. Atsižvelgiant į Latgalos gatvėje tirto ploto Š dalyje aptiktus radinius ir medinės struktūros dalį, apibrėžta zona, kurioje ateityje prieš vykdant žemės judinimo darbus rekomenduoti detalieji tyrimai. Šios zonos ribose rekomenduojama lokalizuoti naują Šventosios 60 radimvietę.

Archaeological investigations of Šventoji Stone Age site at Monciškės

In 2021 large scale archaeological investigations were carried out in Šventoji, NW Lithuania. 189 1 – 9 m^2 size test pits were excavated at different land properties with total area of 310,46 a. 88 1x1 m size test pits were excavated on the shore of the former lagoonal lake (Fig. 1). Rest of the test pits mostly sized 2x1 or 2x2 m were excavated at the lakebed. In addition, 15 boreholes were drilled and 9 GPR profiles (2550 m) were made in order to collect more data on the paleorelief of prehistoric lake. During these excavations 9 archaeological finds were found, all associated with fishing and can be dated to 3500–2000 BC. Among these finds were two stones likely used as net sinkers, part of pine lath, float made from bark (Fig. 2), leister prong (Fig. 3), two stakes that may have belonged to some underwater fishing construction (Fig. 5) and one unidentified worked artefact that was also probably a part of some fishing tool (Fig. 4).